

بہارِ حیات

دانشگاه قم

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد الهیات (فقه و مبانی حقوق اسلامی)

عنوان:

بررسی مبانی فقهی و حدود مسئولیت نیابت از امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف)

استاد راهنما:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر سید علی اصغر موسوی رکنی

استاد مشاور:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر احمد عابدی آرانی

نگارنده:

اعظم نظری

زمستان - ۱۳۹۰

تقدیم به:

حضرت رسول اعظم و خاندان مکرم ایشان که اساس خلقت اند و سرسلسله ی وجود.

آستان مقدس حضرت صاحب الأمر، بقیه الله الاعظم (ارواحنا فداه).

بانوی آفتاب که تشعشع انوار رأفتش حریم شمس الشموس را در تلاطم وجودمان تداعی می کند.

روح خدا که انقلاب اسلامی جرعه ای بود از فیض حضورش در درگاه کبریایی حق.

نائب مولای زمان، حضرت آیت الله العظمی امام خامنه ای (مدظله العالی).

سبکبالانی که در پرواز ملکوتی خود تا بی نهایت "عند ربهم یرزقون" شدند... به ویژه

امیر شهید سرلشکر خلبان عباس بابایی.

امید است این بضاعت مزجات مورد قبول آستان ملکوتیشان واقع شود.

تقدیر:

مدح و ستایش بی نهایت خداوند را که باب رحمت علم و دانش را به سویم گشود تا در بی

خردی به سر نبرم و در رضایت حضرتش گام بردارم.

سپاس صمیمانه از سلسیل مهر و محبت، صبر و ایثار... پدر و مادر عزیزم.

تشکر فراوان از اساتید محترم خصوصا جناب حجت الاسلام و المسلمین دکتر سید علی اصغر

موسوی رکنی و جناب حجت الاسلام و المسلمین دکتر احمد عابدی که اینجانب را در به ثمر

رساندن پژوهش راهنمایی و مشاورت نمودند.

قدردانی از همه ی دوستانم که مرا در این امر مساعدت نمودند.

چکیده

این پژوهش به "بررسی مبانی فقهی و حدود مسئولیت منصب نیابت از امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف)" پرداخته است. عنوانی که اذهان عموم را به برنامه ریزی دقیق خداوند برای ادامه ی مسیر رهبری مردم در هر عصری به ویژه دوران غیبت سوق می دهد. امیدواریم با تحلیل علمی منصب نیابت و استناد به کتب فقهی، سؤالات و شبهات مخاطبان گرامی در این زمینه پاسخ داده شود. غیبت امام (علیه السلام) موضوعی است که معصومین (علیهم السلام) هر یک به نوعی شیعیان را به پذیرش آن تمرین داده و تکلیف امت اسلامی را معین فرموده اند. امام زمان (علیه السلام) نیز عدم ظهور خود را در دوران غیبت صغری با نصب و معرفی نواب اربعه برطرف کردند تا در اداره امور شیعیان خللی بوجود نیاید. اما در عصر غیبت کبری شخص پنجمی را مستقیماً از جانب خود و به نیابت خاص به مردم معرفی نفرمودند. لذا از آن زمان تا کنون، امور شیعیان بر عهده ی فقها قرار گرفته است. این پژوهش بعد از توضیح واژگانی از جمله نیابت، امام، قضاوت، وصایت، ولایت و بیان احکام آن، به ماهیت شناسی نیابت و مستندات فقهی آن پرداخته است. پس از توضیح نواب اربعه، شرایط نائب عام امام عصر (علیه السلام) و مناصب ایشان در حوزه های بیان احکام الهی، قضاوت، امور حسبه و ریاست عامه همراه با ادله ی هر یک مورد بررسی قرار گرفته است. آرای فقهای بزرگ در رابطه با شرایط نائب و سپس دیدگاه های آیت الله خویی، امام خمینی (رحمة الله علیه) و شاگردان هر یک در مسئله ی نیابت توضیح داده شده است. در آخر نیز حدود اختیارات ولی فقیه (نائب امام عصر) از لسان فقهای بزرگ متقدم و متأخر بیان گردیده است.

واژگان کلیدی

فقه - حدود - امام - نیابت - ولایت

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه
۲.....	فصل اول: کلیات
۳.....	مبحث اول: استانداردهای تحقیق
۳.....	بیان مسئله
۳.....	سؤالات تحقیق
۴.....	فرضیات
۴.....	اهداف
۵.....	ضرورت
۵.....	پیشینه ی تاریخی
۷.....	روش تحقیق
۸.....	مبحث دوم: تبیین واژگان و اصطلاحات
۸.....	گفتار اول: واژگان اصلی
۸.....	بند ۱- فقه
۱۰.....	بند ۳- حدود
۱۰.....	بند ۲- نیابت
۱۱.....	بند ۴- امام
۱۲.....	گفتار دوم: واژگان فرعی
۱۲.....	بند ۱- ولایت
۱۳.....	(۱) اقسام ولایت
۱۴.....	(۲) ارکان ولایت تشریحی
۱۴.....	بند ۲- قضاوت

۱۶	بند ۳- ریاست عامه
۱۷	بند ۴- خلافت
۱۸	بند ۵- وکالت
۱۹	بند ۶- وصایت
۲۰	بند ۷- سفارت
۲۳	فصل دوم: ماهیت شناسی نیابت و مستندات فقهی آن
۲۴	مبحث اول: اقسام نائب
۲۴	گفتار اول: نایبان خاص
۲۴	بند ۱- عثمان بن سعید عمری
۲۵	بند ۲- محمد بن عثمان
۲۶	بند ۳- حسین بن روح
۲۶	بند ۴- علی بن محمد سمري
۲۷	گفتار دوم: نائب عام
۲۸	مبحث دوم: شرایط نائب عام
۲۸	گفتار اول: نیابت بیان احکام
۲۹	بند ۱- آشنایی با قرآن کریم
۳۰	بند ۲- آشنایی با سنت نبوی
۳۰	بند ۳- آشنایی با زبان و ادبیات عرب
۳۲	بند ۴- آشنایی با علم اصول
۳۲	بند ۵- آشنایی با علم منطق
۳۲	بند ۶- فهم و ادراک مقاصد شارع
۳۳	بند ۷- آشنایی با علم رجال
۳۳	بند ۸- آشنایی با اجماع

۳۴	بند ۹- شیعه بودن
۳۴	ادله
۳۴	قرآن
۳۵	سنت
۳۷	گفتار دوم: نیابت قضا
۳۷	بند ۱- اجتهاد
۳۷	بند ۲- بلوغ
۳۷	بند ۳- عقل
۳۷	بند ۴- ذکوریت
۳۸	بند ۵- عدالت
۴۲	بند ۶- شروط دیگر
۴۲	- طهارت مولد
۴۳	- حافظه ی طبیعی (ضبط)
۴۳	- رشد
۴۴	- حریت
۴۴	- بینایی
۴۴	- قدرت خواندن و نوشتن
۴۵	گفتار سوم: نیابت امور حسبه
۴۵	بند ۱- تعریف حسبه
۴۶	بند ۲- شرایط نیابت امور حسبه
۴۷	گفتار چهارم: نیابت ریاست عامه
۴۸	بند ۱- شرایط نیابت ریاست عامه
۴۹	- اجتهاد مطلق

۵۰	..... عدالت مطلق
۵۱	..... قدرت مدیریت و استعداد رهبری
۵۱	..... ذکوریت؛ شرط نیابت عامه
۵۱	..... قرآن
۵۳	..... روایات
۵۳	..... مبحث سوم: شرایط نائب در کلام فقها و نحوه ی احراز آن
۵۳	..... گفتار اول: شرایط در کلام فقها
۵۳	..... بند ۱- ابن ادریس
۵۶	..... بند ۲- محقق کرکی
۵۶	..... بند ۳- شهید ثانی
۵۷	..... بند ۴- مقدس اردبیلی
۵۷	..... بند ۵- موسوی عاملی (صاحب مدارک)
۵۸	..... بند ۶- ملا احمد نراقی
۵۹	..... بند ۷- امام خمینی (رحمة الله علیه)
۶۰	..... تحلیلی بر آراء فقها
۶۱	..... گفتار دوم: نحوه ی احراز شرایط نائب
۶۱	..... بند ۱- بیان احکام الهی و قضا
۶۲	..... بند ۲- امور حسبه
۶۳	..... بند ۳- ریاست عامه
۶۵	..... فصل سوم: حوزه ی مناصب و اختیارات نائب
۶۶	..... مبحث اول: مناصب و اختیارات پیامبر، امام و نائب ایشان
۶۶	..... گفتار اول: مناصب و اختیارات پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم)
۶۶	..... بند ۱- نبوت و رسالت

- بند ۲- حکومت و زمامداری ۶۶
- بند ۳- قضاوت ۶۷
- گفتار دوم: مناصب و اختیارات امام (علیه السلام) ۶۸
- گفتار سوم: مناصب و اختیارات نائب امام (علیه السلام) ۶۹
- مبحث دوم: ادله ی مناصب و اختیارات نائب ۷۰
- گفتار اول: بیان احکام الهی ۷۰
- بند ۱- قرآن ۷۱
- بند ۲- سنت ۷۵
- بند ۳- اجماع ۷۷
- بند ۴- عقل ۷۷
- گفتار دوم: قضا ۷۸
- بند ۱- اهداف و مبانی مکتب قضایی اسلام ۷۹
- بند ۲- ادله ی منصب قضا ۸۰
- قرآن ۸۰
- روایات ۸۱
- (۱) مشهوره ی اَبی خدیجه ۸۱
- (۲) مقبوله ی عمر بن حنظله ۸۲
- (۳) توقیع شریف ۸۴
- اجماع ۸۷
- عقل ۸۸
- مبحث سوم: دو دیدگاه متفاوت در استدلال بر ولایت فقیه ۸۹
- گفتار اول: دیدگاه حق تصدی فقیه به عنوان وظیفه از باب حسب ۸۹
- بند ۱- شیخ انصاری ۹۱

- ۹۱.....- المكاسب المحرمة
- ۹۲.....- كتاب القضا و الشهادات
- ۹۲.....- كتاب الزكاة
- ۹۳.....- كتاب الخمس
- ۹۴..... بند ۲- آیت الله خویی
- ۹۴.....- مصباح الفقاهة فی المعاملات
- ۹۵.....- التنقیح فی شرح عروة الوثقی
- ۹۵.....- فقه الشیعه
- ۹۶.....- صراط النجاه فی أجوبه الاستفتائات
- ۹۷.....- مبانی تکمله المنهاج
- ۹۸.....- منهاج الصالحین
- ۱۰۱..... بند ۳- آیت الله میرزا جواد تبریزی
- ۱۰۲.....- میرزا حسین نائینی
- ۱۰۲.....- امام خمینی (رحمة الله علیه)
- ۱۰۳..... گفتار دوم: دیدگاه نصب و نیابت
- ۱۰۳..... بند ۱- قرآن
- ۱۰۵..... ارتباط آیه با مسئله ی ولایت
- ۱۰۶..... روایات
- ۱۰۹..... اجماع
- ۱۱۰..... عقل
- ۱۱۱..... دلیل عقل از منظر برخی از فقها
- ۱۱۱..... محمد جواد حسینی (صاحب مفتاح الکرامه)
- ۱۱۱..... آیت الله بروجردی

- ۱۱۲ ..... حضرت امام خمینی (رحمۃ الله علیه)
- ۱۱۳ ..... ولی فقیه؛ امام المسلمین ، وصی پیامبر (صلی الله علیه وآله و سلم)
- ۱۱۵ ..... گفتار اول : فقهای متقدم
- ۱۱۵ ..... بند ۱- شیخ مفید
- ۱۱۶ ..... بند ۲- شیخ طوسی
- ۱۱۷ ..... بند ۳- سلار دیلمی
- ۱۱۸ ..... بند ۴- قطب الدین راوندی
- ۱۱۸ ..... بند ۵- محقق حلی
- ۱۱۹ ..... بند ۶- علامه حلی
- ۱۱۹ ..... گفتار دوم : فقهای متأخر
- ۱۱۹ ..... بند ۱- شهید اول
- ۱۲۰ ..... بند ۲- ابن فهد حلی
- ۱۲۱ ..... بند ۳- علامه مجلسی
- ۱۲۱ ..... بند ۴- شیخ جعفر کاشف الغطاء
- ۱۲۲ ..... بند ۵- ملا احمد نراقی
- ۱۲۳ ..... بند ۶- حاج آقا رضا همدانی
- ۱۲۴ ..... بند ۷- محقق نائینی
- ۱۲۵ ..... بند ۸- امام خمینی (رحمۃ الله علیه)
- ۱۲۶ ..... جمع بندی آراء
- ۱۲۶ ..... ولایت فقیه؛ نه و کالت فقیه
- ۱۳۰ ..... نسبت ولایت با نیابت
- ۱۳۱ ..... نتیجه گیری
- ۱۳۴ ..... فهرست منابع و مأخذ

مقدمه

مبحث نیابت، از جمله مباحثی است که دین مبین اسلام برای آن ارج نهاده است و اینکه خداوند متعال انسان را خلیفه ی خود بر روی زمین می داند مؤید این مطلب است. این موضوع به وضوح در سیره و روش پیامبران الهی خصوصاً حضرت رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) و ائمه ی اطهار (علیهم السلام) مشاهده می شود.

امر نیابت حتی در زمان عدم ظهور امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) نادیده گرفته نشده است چنانکه نواب اربعه در زمان غیبت صغری به نیابت خاص از حضرت حجت (عجل الله تعالی فرجه الشریف)، عهده دار امور ایشان بودند.

در غیبت کبری نیز طبق ادله اربعه از جمله احادیث متعددی که به دست ما رسیده فقهای عادل و واجد الشرایط، زعامت و رهبری مسلمانان را به نیابت عامه ی حضرت صاحب الزمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) در زمینه های مختلف از جمله مرجعیت دینی، قضاوت و ریاست عامه ی جامعه ی اسلامی به عهده گرفته اند.

در این پژوهش بایسته های منصب نیابت فقیه از امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) با استناد ادله ی اربعه تنظیم شده است.

فصل اول

کلیات

مبحث اول : استانداردهای تحقیق

استانداردهای تحقیق شامل موارد ذیل می شود:

بیان مسئله

اصل نیابت و جانشین شدن هر شخص نسبت به "منوب عنه" در فقه امامیه دارای مشروعیت می باشد و شرایط ویژه ای برای آن در نظر گرفته شده است. در این پژوهش با استناد به منابع چهارگانه (کتاب، سنت، اجماع و عقل) به بررسی مسئولیت نیابت از امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) و محدوده ی آن می پردازیم.

به بیان دیگر مسئولیت هایی که امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) با توجه به گوهر عصمت، به عهده دارند بطور قطع نمی تواند به نایب ایشان منتقل شود. در واقع بحث عمده ی این پژوهش، بیان انواع مسئولیت های شرعی امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف)، ماهیت این مسئولیت ها از نظر دخیل بودن و ویژگی عصمت و عدم آن و نیز بیان مبانی فقهی انتقال مسئولیت ها به نایبان ایشان است.

سوالات تحقیق

۱- از منظر منابع فقهی، امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) در عصر غیبت دارای چه نوع

مسئولیت هایی است ؟

۲ - طبق ادله ی شرعی، کدام یک از مناصب امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) با نیابت به

نائب ایشان منتقل می شود؟

فرضیات

۱ - امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) مسئولیت های فراوانی دارد که ممکن است ما از

برخی از آن ها بی اطلاع باشیم. اما آن مجموعه از مناصب ایشان که مورد بحث ماست، تحت

عناوین بیان احکام الهی و تفسیر آیات، حکومت و زمامداری و قضاوت خلاصه می شود.

۲ - مسئولیت های امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) به دو دسته تقسیم می شود:

الف) مناصب مقید به عصمت که به نائبان نمی رسد، مانند اجرای حدود یا جهاد ابتدایی

البته طبق بعضی از نظرات.

ب) مناصب بدون قید عصمت، مانند بیان احکام الهی، قضاوت، امور حسبه و ریاست عامه

که با شرایطی به نیابت می رسد.

اهداف

امیدوارم مقدمه ای بر سایر پژوهش ها در زمینه ی مباحث فقهی قرار گیرد. همچنین علاوه

بر ابراز روزافزون علاقه و محبت به نائب امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف)، اطاعت و پیروی از

ایشان را در تمامی زمینه هایی که لازم است، با پشتوانه ی علمی و دلایل متقن فقهی لحظه به لحظه

در وجود ما منتظران ظهور بیشتر کند.

ضرورت

از آنجا که امروزه، ما در عصر غیبت امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) به سر می بریم و موضوع عدم ظهور ایشان پیامدهای زیادی داشته از جمله اینکه مورد بحث و چالش های مختلفی از سوی ادیان و مذاهب دیگر واقع شده و به علاوه که مسلمانان نیز در رابطه با نایب ایشان در زمان غیبت، چه کسی و با چه شرایطی باید باشد و محدوده ی اختیارات او چیست و... نظرات متفاوتی دارند؛ لذا ضروری دانسته شد که به این پژوهش از منظر فقه پرداخته شود.

پیشینه ی تاریخی

الف) پیشینه ی تحقیق: بحث نیابت از امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) از بعد کلامی و تاریخی مورد بررسی قرار گرفته است مانند ارشاد شیخ مفید، الغیبه شیخ طوسی، کمال الدین و تمام النعمه شیخ صدوق، الغیبه ابی زینب نعمانی، تاریخ غیبت صغری از شهید صدر و... همچنین ناگفته نماند که از منظر فقهی نیز پژوهش هایی در خصوص ولایت فقیه بصورت کتاب مانند عوائد الایام نراقی، کتاب البیع امام خمینی، مبانی فقهی حکومت اسلامی آقای منتظری و... موجود است.

مقالات متعددی نیز مانند ولایت فقیه از دیدگاه شیخ انصاری و آیت الله خویی از آیت الله معرفت و شئون و اختیارات ولی فقیه از کاظم قاضی زاده و ولایت فقیه در اموال و نفوس از محمد مهدی خلخالی و... در دفتر چهارم کنگره ی امام خمینی (رحمة الله علیه) به چاپ رسیده است.

علاوه بر این پایان نامه هایی در این زمینه نگارش شده که بیشتر از بعد علوم سیاسی بحث کرده اند. اما در پژوهش حاضر سعی شده که به بررسی مبانی فقهی نیابت بیشتر پرداخته شود.

ب) پیشینه ی موضوع: موضوع نیابت و جانشینی دارای پیشینه و سابقه ای بس طولانی است، طوری که به گواهی قرآن کریم از ابتدای خلقت انسان، خلافت او مطرح بوده است. چنان که خداوند در سوره ی مبارکه ی بقره آیه ی ۳۰ خطاب به ملائکه، انسان را چنین معرفی کرده است: «... إني جاعلٌ في الأرض خليفة...».

پیامبران نیز از این سنت الهی پیروی نموده و جانشینانی برای خود انتخاب می کردند. یکی از بدیهی ترین موارد آن، جانشینی هارون برادر حضرت موسی (علیهما السلام) در غیبت چهل روزه ی ایشان در میان قوم بنی اسرائیل بود. قرآن کریم از این موضوع در سوره مبارکه ی اعراف آیه ی ۱۴۲ سخن به میان آورده است.

پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) نیز بارها حضرت علی (علیه السلام) را به عنوان جانشین، وصی و خلیفه ی بعد از خود معرفی نموده اند و به تبع آن امامان معصوم (علیهم السلام) هر یک امام بعد از خود را به مسلمانان معرفی کرده اند تا امام دوازدهم که خاتم الاوصیاء نبی مکرم اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) هستند و امامی بعد از ایشان نخواهد آمد.

از آنجا که امامت ایشان دارای دو غیبت صغری و کبری است، نائبان خاص (نواب اربعه) توسط شخص حضرت (عجل الله تعالی فرجه الشریف) در غیبت صغری انتخاب و عهده دار امور اسلام و مسلمانان شدند و در غیبت کبری نیز فقهای واجد شرایط به عنوان نائب عام امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) این مسئولیت و منصب خطیر را به عهده داشته اند.

تعبیر نیابت عام را اول بار شهید اول و سپس محقق کرکی در دوره ی صفوی به کار برده اند. این تعبیر را بیش از همه صاحب جواهر استفاده کرده است.^۱

در عصر صفوی علما با این عنوان از سوی پادشاهان مورد خطاب واقع می شدند. به عنوان مثال شاه طهماسب به محقق کرکی می گفت: «تو به حاکمیت سزاوارتری؛ چون نایب ولی عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) هستی و من از عمال تو هستم و دستورهای تو را به اجرا در می آورم».^۲

علاوه بر این در دوران سلاطین و حکومت های پادشاهان این امر عقلایی (نیابت) در روش حکومت داری آنان مورد توجه و استفاده قرار می گرفته است؛ بطور مثال اگر پادشاهی برای انجام امری، مدتی از قلمرو فرمانروایی خود خارج می شد، برای حفظ سلطنت، شخصی امین و مجرب را به عنوان نایب، جانشین و قائم مقام خود می گماشت و اختیارات خود را نیز در جهت اداره ی امور به او تفویض می کرد.

روش تحقیق

روش تحقیق در این پایان نامه توصیفی - تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات کتابخانه ای بوده است که با مراجعه به کتابخانه های مختلف از جمله تخصصی فقه و اصول، آیت الله مرعشی نجفی، آیت الله بروجردی، مؤسسه ی تنظیم و نشر آثار امام (رحمه الله علیه)... از کتب و مقالات مرتبط با موضوع استفاده و در صورت لزوم از آن ها فیش برداری شده است.

۱- محمد علی، قاسمی و همکاران، **فقیهان امامی و عرصه های ولایت فقیه**، (مشهد، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، نشر ۱۳۸۴ش)، جلد ۱، صفحه ی ۱۹.

غلامرضا، پرهیزکار، **نیابت عام امام غائب عجل الله تعالی فرجه الشریف از مرجعیت تقلید تا ولایت فقیه**، فصلنامه علمی - تخصصی انتظار موعود، ۲۹، (۱۳۸۸)، صفحه ی ۳۱-۵۲.

۲- علی نقی، ذبیح زاده، **مرجعیت و سیاست در عصر غیبت**، (قم، مؤسسه ی آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) ۱۳۸۳ش)، جلد ۲، صفحه ی ۶۵.

مبحث دوم: تبیین واژگان و اصطلاحات

واژگان و اصطلاحات مربوط به این پژوهش به دو قسم اصلی و فرعی تقسیم می‌شوند و هر یک از آن‌ها از نظر لغوی و اصطلاحی مورد بررسی قرار می‌گیرند.

گفتار اول: واژگان اصلی

منظور از واژگان اصلی کلماتی هستند که در عنوان پایان نامه به کار رفته‌اند. در این گفتار بنا داریم به تبیین آن‌ها پردازیم.

بند ۱ - فقه

الف) معنای لغوی: فقه در لغت در معانی گوناگونی به کار رفته است که چند مورد آن را بیان می‌کنیم:

۱- "مطلق علم و آگاهی"، نظر بیشتر لغت‌شناسان بر این معنا است.

۲- "مطلق فهم"، فهم در این معنا، "فهم به مقتضای کلام است که در اثر تأمل در آن بدست می‌آید".^۳

مانند آیه ی شریفه ی «لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا».^۴

۱- خلیل بن احمد، فراهیدی، کتاب العین، چاپ دوم، قم، نشر هجرت، ۱۴۱۰ هـ. ق)، جلد ۳، صفحه ۳۷۰.
احمد بن محمد مقرئ، فیومی، مصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی، چاپ اول، قم، منشورات دارالرضی، بی تا)، جلد ۲، صفحه ۴۷۹.

فخرالدین، طریحی، مجمع البحرین، چاپ سوم، (تهران، کتابفروشی مرتضوی، ۱۴۱۶ هـ. ق)، جلد ۶، صفحه ۳۳۵.
۲- اسماعیل بن حماد، جوهری، الصحاح - تاج اللغة و صحاح العربیة، (احمد عبد الغفور عطار)، چاپ اول، (بیروت - لبنان، دارالعلم للملایین، ۱۴۱۰ هـ. ق)، جلد ۶، صفحه ۲۲۴۳.

۳- حسن، مصطفوی، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، (تهران، مرکز کتاب لترجمه و النشر ۱۴۰۲ هـ. ق)، چاپ اول، جلد ۹، صفحه ۱۲۳.

۴- سوره ی مبارکه ی نساء/ ۷۸.